

Stemhulp of stemsturing?

*Onderzoek naar het effect van issueframing voor variërende attitudesterktes bij online
stemhulpen*

Datum: 15-04-2015
Student: Sven van Elst
Studentnummer: 3869164
Begeleider: B. Holleman
BA Eindwerkstuk: Communicatie- en Informatiewetenschappen

Abstract

Op 18 maart 2015 hebben de Provinciale verkiezingen van Utrecht plaatsgevonden. Tijdens momenten van verkiezingen maken veel stemgerechtigden gebruik van stemhulpen om meer inzicht te krijgen in hun politieke voorkeur. StemWijzer en KiesKompas zijn de twee grootste stemhulpen van Nederland. Tijdens de verkiezingen van 2012 hielpen zij ruim 5 miljoen kiezer met het maken van een politieke keuze. Stemhulpen hebben invloed op het stemgedrag van de gebruikers. Zwevende kiezers laten zich in de helft van de gevallen leiden door de adviezen van stemhulpen (Ruusuvirta & Rosema, 2009). Het is daarom van belang dat stemhulpen zo neutraal mogelijk te werk gaan.

Het effect van de vormgeving van stellingen in stemhulpen is nauwelijks onderzocht. KiesKompas en StemWijzer maken beide gebruik van topic-aanduiders om de stellingen in te leiden. Stellingen kunnen onder verschillende thema's worden geplaatst. KiesKompas plaatst de stellingen onder de politieke thema's 'links' en 'rechts'. StemWijzer gebruikt neutrale topic-aanduiders boven de stellingen. Het gebruik van thema's is een vorm van issueframing omdat dezelfde informatie vanuit variërende perspectieven wordt gepresenteerd door gebruikt te maken van verschillende termen. Uit onderzoek is gebleken dat issueframing in topic-aanduiders invloed heeft op de antwoorden die worden gegeven in stemhulpen (Holleman, Kamoen & De Vreese, 2013). In dit onderzoek wordt opnieuw nagegaan wat het effect van issueframing is op de antwoorden die gebruikers geven in stemhulpen. Als aanvulling op eerder onderzoek wordt ook onderzocht of het effect van issueframing verschilt voor gebruikers met variërende attitudesterktes. De verwachting was dat het effect van issueframing in topic-aanduiders minder groot zou zijn voor personen met een hoge attitudesterkte dan voor mensen met een lage attitudesterkte. Om dit te onderzoeken is een experiment uitgevoerd onder stemgerechtigden uit de provincie Utrecht. Voor het experiment is een vragenlijst opgesteld met vier verschillende versies. Drie van de vier versies bevatten stellingen met gemanipuleerde topic-aanduiders. Deze topic-aanduiders zijn te plaatsen onder de politieke thema's 'links', 'rechts' en 'neutraal'. De overige versie bestond uit stellingen zonder kopjes. Voor het bepalen van de attitudesterkte is de '*Need for Cognition*' (NFC) van de respondenten gemeten. Een hoge attitudesterkte hangt namelijk samen met een hoge NFC.

Uit de resultaten van het onderzoek is gebleken dat het effect van issueframing in topic-aanduiders voor twee van de dertig gemanipuleerde stellingen aanwezig was. Door de ongelijke verdeling van geslacht over de vier versies is slechts één van de twee gevonden effecten volledig toe te schrijven aan de gemanipuleerde topic-aanduiders. Attitudesterkte speelde ook nauwelijks een rol. In slechts één van de dertig stellingen is een interactie-effect gevonden tussen attitudesterkte en issueframing. Beide gevonden effecten waren in lijn met de verwachtingen. Doordat de twee gevonden effecten allebei in slechts één van de dertig gemanipuleerde stellingen voorkwamen, kan op basis van deze resultaten worden geconcludeerd dat het effect van issueframing in topic-aanduiders nauwelijks aanwezig is en dat attitudesterkte amper een rol speelt bij de mate van beïnvloeding.

1. Inleiding

Stemmen is lastiger dan ooit. Een overvloed aan informatie maakt het voor kiezers ingewikkeld en tijdrovend om erachter te komen waar de verschillende partijen precies voor staan. In Nederland doen politieke partijen er alles aan om kiezers te overtuigen van hun standpunten. Door middel van groots opgezette campagnes proberen de verschillende partijen zoveel mogelijk kiezers te informeren en voor zich te winnen. Informatie over de partijen verspreidt zich via diverse kanalen. Op televisie kunnen debatten worden gevolgd, op straat worden pamfletten uitgedeeld en op het internet zijn de verschillende politieke agenda's van de partijen te vinden. Deze enorme hoeveelheid aan informatie zorgt er voor dat kiezers door de bomen het bos niet meer zien.

Naast deze overvloed aan informatie, zorgt de versplintering van het politieke landschap voor een toenemend aantal zwevende kiezers. Steeds minder Nederlanders stemmen consistent op dezelfde partijen (Garzia & Marshall, 2012). Daarnaast is het aantal verschillende partijen ook verder gestegen. Om kiezers te ondersteunen in het maken van de juiste politieke keuze, is in 1998 de eerste Voting Advice Application (VAA) ontwikkeld door ProDemos – Huis voor democratie en rechtsstaat (Fossen, Anderson & Tiemeijer, 2012). Tegenwoordig zijn er verschillende VAA's in Nederland waar kiezers gebruik van kunnen maken. Het doel van deze VAAs, ook wel stemhulpen genoemd, is om de kiezers te helpen met het achterhalen van hun politieke voorkeur. Met behulp van het advies van deze stemhulpen kan een partij worden gekozen die het beste bij de gebruiker past.

De populariteit van online stemhulpen is de laatste jaren steeds verder toegenomen (Holleman, Kamoen & De Vreese, 2013). De grootste en oudste stemhulp van Nederland, StemWijzer, gaf 4,9 miljoen adviezen tijdens de verkiezingen in 2012. KiesKompas, een ander populaire stemhulp in Nederland, gaf hetzelfde jaar ruim 1,3 miljoen adviezen. Bij elkaar genomen ondersteunden beide stemhulpen in 2012 bijna de helft van de kiezers in Nederland (Fossen, Anderson & Tiemeijer, 2012). Uit onderzoek blijkt dat stemhulpen een beperkte-, maar significante invloed hebben op het stemgedrag van gebruikers (Cedroni & Garzia, 2010). Uit ander onderzoek blijkt dat de helft van de zwevende kiezers zich laat leiden door het advies van stemhulpen (Ruusuvirta & Rosema, 2009). Het is daarom van belang dat stemhulpen zo neutraal mogelijk dienen te zijn.

Tijdens de ontwikkeling van een stemhulp worden er verschillende ontwerpkeuzes gemaakt. Deze keuzes kunnen vervolgens van invloed zijn op de uiteindelijke adviezen van de stemhulp. Eerdere onderzoeken naar de effecten van deze ontwerpkeuzes zijn voornamelijk gericht op de verschillende mogelijkheden waarmee de stellingen worden geformuleerd. Er is weinig onderzoek gedaan naar het effect van de topic-aanduiders boven de stellingen. Topic-aanduiders kunnen gezien worden als een vorm van issueframing. Issueframing is het presenteren van dezelfde informatie vanuit verschillende invalshoeken (Holleman, Kamoen & De Vreese, 2013). Het presenteren van informatie vanuit een bepaalde invalshoek heeft invloed op de manier waarop informatie wordt geïnterpreteerd en onthouden. In dit onderzoek wordt nagegaan of het effect van

issueframing in topic-aanduiders invloed heeft op de antwoorden die gebruikers geven op de stellingen van stemhulpen.

Online stemhulpen

Stemhulpen zijn ontwikkeld om kiezers te helpen bij het bepalen van de politieke voorkeur tijdens verkiezingen. Het voordeel van het gebruik van stemhulpen is dat in een relatief korte tijd wordt bepaald welke partij het beste bij de kiezer past. Stemhulpen vervullen tijdens dit proces de rol van *'matchmaker'*, waarbij de voorkeuren van de gebruiker gekoppeld worden aan de standpunten van de partijen. De voorkeur van de gebruiker wordt bepaald door middel van een korte vragenlijst. Deze vragenlijst bestaat hoofdzakelijk uit een tiental stellingen die relevant zijn voor de verkiezingen. De gebruiker geeft op basis van de persoonlijke voorkeur per stelling aan het hiermee eens, oneens of geen van beide te zijn. De schaal waarmee dit kan worden aangegeven en de aanwezigheid van overige antwoordopties, kunnen verschillend zijn per stemhulp. Na het invullen van de vragenlijst, worden de antwoorden gebruikt om een *'match'* te maken met een politieke partij (Fossen, Anderson & Tiemeijer, 2012). Stemhulpen in Nederland volgen globaal het proces dat hierboven is beschreven. Toch zijn er enkele verschillen tussen de Nederlandse stemhulpen op te merken. Hieronder worden de belangrijkste verschillen omschreven tussen de twee grootste stemhulpen van Nederland.

KiesKompas en StemWijzer

Nederland kent twee grote stemhulpen: KiesKompas en StemWijzer. Deze stemhulpen worden tijdens verkiezingen door een groot deel van de stemgerechtigde bevolking gebruikt. Tijdens de verkiezingen in 2012 maakten ruim 6 miljoen kiezers gebruik van online stemadviezen. StemWijzer is de grootste van de twee en gaf tijdens deze verkiezingen aan 4,9 miljoen mensen advies. KiesKompas hielp 1,3 miljoenen mensen met het bepalen van hun keuze (Fossen, Anderson & Tiemeijer, 2012).

Hoewel KiesKompas en StemWijzer beide als doel hebben om politiek begrip en inzicht in partijpunten te verhogen, verschilt de manier waarop zij dit pogen te bereiken onderling. De verschillende werkwijzen kunnen leiden tot verschillen in de resultaten en het uiteindelijke advies. Uit onderzoek is gebleken dat slechts 43% van de mensen die zowel KiesKompas als StemWijzer gebruikt, een overeenstemmend advies ontvangt (Louwerse & Rosema, 2011). Verschillen in de adviezen van de twee stemhulpen zijn toe te schrijven aan de verschillende rekenkundige methodes die KiesKompas en StemWijzer hanteren (Fossen, Anderson & Tiemeijer, 2012). Andere mogelijke oorzaken zijn verschillen in de antwoordmogelijkheden en het gebruik van topic-aanduiders. De rekenkundige methodes die de stemhulpen hanteren worden verder niet besproken, omdat deze methodes geen deel uitmaken van het onderzoek. De verschillende antwoordmogelijkheden en het gebruik van topic-aanduiders zijn daarentegen wel van belang voor het onderzoek. In de volgende paragraaf worden deze verschillen behandeld.

Antwoordopties en topic-aanduiders

De manier waarop gebruikers antwoord kunnen geven op stellingen is verschillend voor StemWijzer en KiesKompas. StemWijzer biedt de gebruiker drie antwoordopties waarmee stellingen beantwoord kunnen worden. Deze driepuntsschaal bestaat uit de opties: 'Eens', 'Geen van beide' en 'Oneens'. Naast de genoemde antwoordopties biedt StemWijzer gebruikers de mogelijkheid om een vraag over te slaan. StemWijzer maakt gebruik van verschillende kleuren om de antwoordmogelijkheden van elkaar te onderscheiden. De optie 'Sla deze vraag over' is grijs gekleurd, de overige opties zijn zwart. In figuur 1 worden de antwoordmogelijkheden van StemWijzer weergegeven.

Figuur 1: De antwoordopties van StemWijzer.

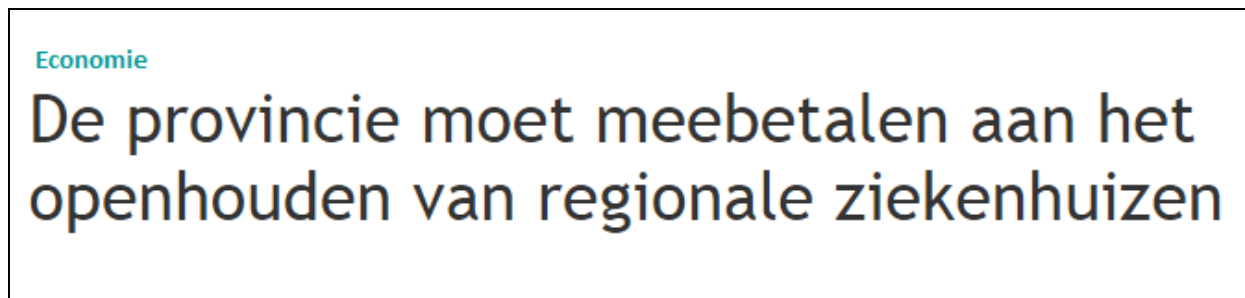
De antwoordopties van KiesKompas zijn uitgebreider dan die van van StemWijzer. KiesKompas maakt gebruik van een vijfpuntsschaal, waarbij de antwoordmogelijkheden variëren van 'Helemaal mee eens' tot 'Helemaal niet mee eens'. KiesKompas biedt gebruikers ook de mogelijkheid om 'Neutraal' tegenover een stelling te staan. Het is bij deze stemhulp niet mogelijk om vragen over te slaan, wel kan de gebruiker aangeven 'Geen mening' te hebben over een bepaalde stelling. De antwoordmogelijkheden verschillen voor deze stemhulp ook in kleur, waarbij de vijfpuntsschaal blauw is gekleurd en de optie 'Geen mening' in het wit wordt weergegeven. In figuur 2 worden de antwoordmogelijkheden van KiesKompas weergegeven.

Figuur 2: De antwoordopties van KiesKompas.

Naast het verschil in het gebruik van antwoordmogelijkheden, varieert het gebruik van topic-aanduiders ook tussen de twee stemhulpen. KiesKompas maakt gebruik van inhoudelijke thema's om de stellingen in te leiden. Deze thema's kunnen worden opgedeeld in politiek 'links' en 'rechts'. KiesKompas bepaalt onder welke categorie een stelling valt en leidt deze vervolgens in met de gekozen categorie. De topic-aanduiders zijn kleiner gemaakt dan de stellingen zelf. KiesKompas maakt gebruik van verschillende kleuren om de topic-aanduiders en de stellingen van elkaar te onderscheiden. De topic-aanduiders worden weergegeven in het blauw en de stellingen in het zwart. In figuur 3 wordt een voorbeeld weergegeven.

Figuur 3: Topic-aanduiders en stelling zoals weergegeven door KiesKompas.

StemWijzer gebruikt het onderwerp van de stelling zelf om deze in te leiden. Het onderwerp wordt voornamelijk met één woord weergegeven en maximaal met drie. In tegenstelling tot de kopjes van KiesKompas, zijn de topic-aanduiders van StemWijzer politiek neutraal. Topic-aanduiders zoals ‘Windmolens’ en ‘Fietspaden’ vallen namelijk niet onder de politieke thema’s links of rechts. De topic-aanduiders en de stellingen worden even groot weergegeven. StemWijzer maakt ook gebruik van verschillende kleuren voor de kopjes en de stellingen. De topic-aanduiders worden in het blauw weergegeven, de stellingen in het zwart. In figuur 4 wordt een voorbeeld weergegeven.

Figuur 4: Topic-aanduiders en stelling zoals weergegeven door StemWijzer.

KiesKompas en StemWijzer verschillen op een aantal punten. De twee besproken verschillen zijn beide van belang voor het onderzoek. Het verschil in het gebruik van antwoordopties is van belang voor het materiaal dat is samengesteld voor het experiment en zal in de methode verder worden besproken. Het verschil in het gebruik van topic-aanduiders staat centraal in dit onderzoek. In de volgende paragraaf wordt het effect van het gebruik van topic-aanduiders behandeld.

Issueframing

Issueframing is het presenteren van dezelfde informatie vanuit verschillende invalshoeken (Holleman, Kamoen & De Vreese, 2013). Door middel van issueframing wordt informatie in een specifiek kader geplaatst, waardoor deze informatie vanuit het gepresenteerde kader wordt ontvangen en geïnterpreteerd. Eerdere onderzoeken naar de effecten van issueframing zijn vooral uitgevoerd in de context van politieke berichtgeving door de media (Sniderman & Theriault, 2004; De Vreese, 2004). Het ‘Government spending’-experiment van Sniderman & Theriault (2004) is hier een voorbeeld van. In dit experiment werd de volgende stelling aan twee groepen voorgelegd:

“Are you in favor of or opposed to a big increase in government spending to increase opportunities for poor people?”.

Deze vraag werd aan beide groepen vanuit een verschillende invalshoek gesteld. De ene groep kreeg de vraag vanuit het *‘getting ahead’*-frame, waarbij *‘so they have a better chance of getting ahead in life’* aan het eind van de zin was toegevoegd. De andere groep ontving de vraag vanuit het *‘higher taxes’*-frame, waarbij *‘even if it means higher taxes’* aan het eind van de zin was geplaatst. Uit de resultaten is gebleken dat men meer geneigd was om vóór de verhoging van de overheidsbijdragen te zijn, wanneer de stelling met het *‘getting ahead’*-frame werd gepresenteerd. Voor het *‘higher taxes’*-frame bleek het tegenovergestelde waar te zijn. Respondenten waren meer geneigd om tegen een verhoging te zijn, wanneer de stelling vanuit het *‘higher taxes’*-frame werd gelezen. Over het algemeen hebben mensen een ambivalente mening over politieke stellingen. Zo heeft het verhogen van de overheidsuitgaven in het experiment een voordeel, namelijk dat arme mensen betere kansen krijgen. Het nadeel van het verhogen van de overheidsuitgaven is dat dit leidt tot hogere belastingen. De meeste kiezers zijn op de hoogte van de voor- en nadelen van politieke stellingen. Wanneer één van de twee extra wordt benadrukt, zijn kiezers meer geneigd om in de richting van het gepresenteerde frame antwoord te geven (Sniderman & Theriault, 2004).

Ander onderzoek over de effecten van issueframing is uitgevoerd door De Vreese (2004). In dit onderzoek kregen twee groepen proefpersonen hetzelfde politiek geladen nieuwsbericht te zien over de toelating van Polen tot de Europese unie. De kern van het nieuwsbericht was voor beide groepen hetzelfde. Het verschil tussen de twee condities was dat de twee groepen een verschillend alternatief einde kregen te zien na afloop van het nieuwsbericht. De ene groep kreeg een alternatief einde te zien over een conflict tussen twee Kamerleden. Tijdens dit conflict bespraken zij de wenselijkheid van een versneld toetreden van Polen tot de Europese Unie (het *‘conflict’*-frame). De andere groep kreeg een alternatief einde te zien over de economische- en financiële gevolgen van een vervroegd toetreden van Polen tot de Europese Unie (het *‘economic consequence’*-frame). Nadat het nieuwsbericht was bekeken werd aan de respondenten gevraagd hun gedachten op te schrijven over de uitbreiding van de Europese Unie. Uit de resultaten is gebleken dat de voorgelegde frames de gedachten van de respondenten bleek te sturen. Respondenten die het nieuwsbericht vanuit het *‘conflict’*-frame hadden bekeken, gebruikten meer conflict gerelateerde onderwerpen voor het omschrijven van hun gedachten. Respondenten uit de *‘economic consequence’*-conditie gebruikten meer economische- en financiële onderwerpen.

Ondanks de verschillen tussen de onderzoeken van Sniderman & Theriault (2004) en De Vreese (2004), blijkt uit beide onderzoeken dat het kader waarin een onderwerp wordt gepresenteerd invloed heeft op de manier waarop het onderwerp wordt geïnterpreteerd en onthouden. De stellingen van KiesKompas en StemWijzer worden vanuit verschillende kaders gepresenteerd, namelijk vanuit een neutraal, links of rechts perspectief. De vraag hierbij is of het effect van issueframing ook aanwezig is bij het beoordelen van politieke stellingen. Eerder onderzoek naar het effect van issueframing bij stemhulpen is uitgevoerd door Holleman, Kamoen & De Vreese

(2013). In deze pilotstudie hebben zij de thema's van zestien stellingen gemanipuleerd, waarvoor de stellingen van KiesKompas als uitgangspunt zijn genomen. Voor deze stellingen zijn twee kopjes per stelling gemanipuleerd, waarvan het ene kopje onder 'economie' is te plaatsen en het andere kopje onder 'sociaal'. De zestien gemanipuleerde stellingen werden gepresenteerd in twee versies met in totaal dertig stellingen. Uit de resultaten is gebleken dat de gevonden effecten van issueframing in vergelijkbare richting wijzen als de resultaten van Sniderman & Theriault (2004) en De Vreese (2004). Proefpersonen waren geneigd om te antwoorden in de richting van de gemanipuleerde frames. Het gevonden effect was echter zeer bescheiden: voor slechts twee van de zestien stellingen werden effecten van issueframing gevonden. Op basis van deze resultaten is het te voorbarig om conclusies te trekken. Holleman, Kamoen & De Vreese (2013) geven als reden hiervoor dat het mogelijk is dat respondenten de topic-aanduiders niet hebben gelezen. De stellingen konden namelijk ook worden beantwoord zonder het lezen van de kopjes. Een andere verklaring voor het bescheiden effect wijten zij aan de constructie van de gebruikte frames. In deze pilotstudie waren de gekozen frames voornamelijk op gevoel geconstrueerd, waardoor de topic-aanduiders mogelijk niet sterk genoeg waren gemanipuleerd.

Uit de hierboven beschreven literatuur kan worden opgemaakt dat issueframing effect heeft op de manier waarop informatie wordt geïnterpreteerd en onthouden. Issueframing beïnvloedt de interpretatie van informatie, waardoor mensen geneigd zijn om vanuit dezelfde richting te antwoorden als het gepresenteerde frame. In dit onderzoek wordt opnieuw gekeken naar het effect van issueframing bij stemhulpen. De discussiepunten die zijn genoemd door Holleman, Kamoen & De Vreese (2013) worden in dit onderzoek gebruikt om de manipulaties van de kopjes te verbeteren. Hiermee wordt gepoogd een sterker effect van issueframing bij stemhulpen aantoonbaar te maken. Dit onderzoek beperkt zich niet alleen tot het aantoonbaar maken van de effecten van issueframing bij stemhulpen. Als aanvulling op eerder onderzoek wordt nagegaan in welke mate attitudesterkte een modererende rol speelt bij de effecten van issueframing. In de volgende paragraaf wordt de attitudesterkte en de verschillende mate van beïnvloeding besproken.

Attitudesterkte

Het effect van issueframing is niet voor iedereen hetzelfde. De attitudesterkte van mensen speelt een belangrijke rol in de mate waarmee zij worden beïnvloed. Voorkeuren en meningen over een bepaald onderwerp worden attitudes genoemd. De sterkte van de attitude is afhankelijk van de waarde die hier aan wordt gehecht. Mensen hebben in het algemeen een sterke voorkeur en mening over onderwerpen die zij belangrijk vinden. Sterke attitudes zijn stabiel en daarom lastiger te beïnvloeden dan zwakke attitudes. Daarnaast hebben sterke attitudes meer invloed op de manier waarop informatie wordt verwerkt in de hersenen (Petty & Krosnick, 1995).

Het meten van de attitudesterkte is vaak lastig omdat de attitudesterkte afhankelijk is van verschillende factoren. Een mogelijke manier om de attitudesterkte te bepalen is door de 'Need for Cognition' (NFC) van mensen te meten. Een hoge attitudesterkte hangt namelijk samen met een hoge NFC. De NFC is de mate

waarin mensen plezier beleven wanneer zij actief over dingen moeten nadenken (Cacioppo & Petty, 1982). Mensen met een hoge NFC denken lang en diep na over kwesties, waardoor zij hier een sterke mening over vormen die lastig is te beïnvloeden. Personen met een lage NFC denken oppervlakkig over dingen na, waardoor zij gemakkelijker worden overtuigd door invloeden van buitenaf. Mensen met een hoge NFC zijn ook beter in het verwerken en systematiseren van informatie, waarbij irrelevante informatie makkelijker wordt gescheiden van belangrijke informatie (Cacioppo & Petty, 1982). In het kader van het huidige onderzoek is het daarom te verwachten dat mensen met een hoge NFC de stellingen voornamelijk beoordelen op de inhoud. Hierdoor worden zij minder beïnvloed door het kader waarin de stellingen worden gepresenteerd.

De verwachting dat attitudesterkte een moderende invloed heeft op het effect van issueframing is in lijn met het onderzoek van Krosnick & Schuman (1988). Uit dit onderzoek is gebleken dat het effect van *'response order and question order'* kleiner is voor mensen met een hoge attitudesterkte. Als verklaring voor het effect van attitudesterkte stellen zij dat het gevonden interactie-effect te maken heeft met de relatie tussen de variërende attitudesterktes van de respondenten en de vragenlijst zelf. Mensen met een lage attitudesterkte zien de vragen zelf als argument en worden beïnvloed door de manier waarop deze zijn gesteld. Personen met een hoge attitudesterkte beschikken zelf over genoeg argumenten, waardoor zij minder beïnvloed worden door de vragen zelf (Krosnick & Schuman, 1988). Issueframing plaatst stellingen in een bepaald kader. Het is te verwachten dat personen met een lage NFC eerder geneigd zijn om de stellingen te interpreteren vanuit het gepresenteerde kader. Om deze reden wordt verwacht dat het effect van issueframing groter zal zijn voor deze groep.

Interactie-effecten

Op basis van de onderzoeken van Sniderman & Theriault (2004), De Vreese (2004) en Holleman, Kamoen & De Vreese (2013) wordt verwacht dat issueframing in topic-aanduiders invloed zal hebben op het beantwoorden van politieke stellingen in stemhulpen. Issueframing in topic-aanduiders zorgt ervoor dat mensen gaan denken en antwoorden in de richting van het gepresenteerde frame. KiesKompas en StemWijzer maken beide gebruik van topic-aanduiders. Deze topic-aanduiders zijn te verdelen over drie politieke thema's, namelijk: links, rechts en neutraal. De verwachting is dat mensen linkser antwoorden wanneer een stelling wordt gepresenteerd met een linkse topic-aanduiders en rechtser antwoorden wanneer een rechts kopje boven de stelling wordt geplaatst. Voor het gebruik van neutrale topic-aanduiders wordt verwacht dat mensen de stellingen tussen rechts en links in zullen beantwoorden (Holleman, Kamoen & De Vreese, 2013). Op basis van de resultaten van het onderzoek van Krosnick en Schuman (1988) wordt verwacht dat het effect van issueframing groter zal zijn voor mensen met een lage attitudesterkte, dan voor personen met een hoge attitudesterkte. In dit onderzoek wordt naast het hoofdeffect van issueframing ook nagegaan of er een interactie-effect bestaat tussen het effect van issueframing en de attitudesterkte. Om dit te onderzoeken is de volgende hoofdvraag opgesteld:

Wat is het effect van issueframing in topic-aanduiders op de antwoorden die worden gegeven in stemhulpen en op welke manier verschilt dit effect voor variërende attitudesterktes?

2. Methode

Op 18 maart 2015 hebben de Provinciale verkiezingen van Utrecht plaatsgevonden. In de aanloop naar deze verkiezingen is een experimenteel onderzoek uitgevoerd onder stemgerechtigden uit de provincie Utrecht. Deelnemers aan het experiment vulden een online vragenlijst in. De politieke stellingen die zijn gebruikt voor deze vragenlijst komen overeen met de stellingen van de stemhulpen StemWijzer en KiesKompas.

Materiaal

De vragenlijst die gebruikt is voor het experiment, is gemaakt met de tool Qualtrics en bestaat uit vier versies. Met deze tool is het mogelijk om een online web survey te maken en random te verdelen over de respondenten. Qualtrics produceert een algemene link die doorgemaild kan worden naar de proefpersonen. Door op deze algemene link te klikken, werd één van de vier versies automatisch aan de respondent toebedeeld.

De vier versies van de vragenlijst bestaan ieder uit drie onderdelen. Deze drie onderdelen zijn: persoonlijke vragen, de dertig gemanipuleerde politieke stellingen en een set vragen die de attitudesterkte (NFC) van respondenten meet. De persoonlijke vragen en de NFC-vragenlijst zijn in elke versie hetzelfde. De dertig gemanipuleerde stellingen zijn verschillend per versie. De drie onderdelen van de vragenlijst worden hieronder nader toegelicht. De vier versies van de vragenlijst zijn terug te vinden in bijlage A.

De persoonlijke vragen

De persoonlijke vragen zijn opgenomen in de vragenlijst om een algemeen beeld te vormen over de proefpersonen. Deze vragen zijn direct overgenomen uit de pop-up vragenlijst die wordt gebruikt door KiesKompas. Een deel van de persoonlijke vragen werd aan het begin van de vragenlijst gesteld, waaronder vragen over de leeftijd, het geslacht en de hoogst genoten opleiding. De antwoorden op deze vragen zijn gebruikt om te controleren of de proefpersonen gelijk waren verdeeld over de vier versies. Ook werd in dit gedeelte gecontroleerd of de respondenten woonachtig zijn in de provincie Utrecht. Naast het verzamelen van algemene informatie over de respondenten, vervulden deze introductievragen ook een andere functie. Respondenten die niet gewend zijn om online vragenlijsten in te vullen via Qualtrics, konden met deze introductievragen de tool beter leren kennen voordat de stellingen aan bod kwamen.

Het tweede gedeelte van de persoonlijke vragen werd aan het eind van de vragenlijst gesteld. Deze vragen hadden betrekking op de politieke voorkeur van de respondenten en op het gebruik van online stemhulpen. Aan het eind van de vragenlijst was ruimte gereserveerd voor eventuele suggesties en op- of aanmerkingen.

De gemanipuleerde stellingen

Nadat de introductie was afgerond, kregen de proefpersonen dertig stellingen te zien. De dertig stellingen werden elk in een apart scherm afgebeeld, zodat respondenten niet werden afgeleid door de overige

stellingen. De antwoordopties bestonden uit een vijfpuntsschaal, waarbij de antwoordmogelijkheden varieerden van ‘Helemaal mee eens’ tot ‘Helemaal niet mee eens’. Ook was er de optie om ‘Geen mening’ aan te klikken. Voor het experiment is er gekozen om gebruik te maken van een vijfpuntsschaal, omdat deze Likert-schaal gemiddeld het meest wordt gebruikt door stemhulpen in Europa (Baka et al., 2012). Om deze reden is besloten om het antwoordmodel van KiesKompas te gebruiken, en niet het model van StemWijzer. In figuur 5 is een voorbeeld te zien van een stelling met topic-aanduiders, zoals deze werden weergegeven in Qualtrics.

Figuur 5: Voorbeeld van een stelling zoals weergegeven in Qualtrics.

1. Windmolens
In de provincie Utrecht moeten meer windmolens komen.

Helemaal mee eens   Mee eens   Neutraal   Niet mee eens   Helemaal niet mee eens   Geen mening

Zowel StemWijzer als KiesKompas kennen een andere kleur toe aan de topic-aanduiders, dan aan de stellingen zelf. In dit experiment is dit overgenomen. In figuur 5 is te zien dat de topic-aanduiders zwart van kleur is, en de stelling zelf grijs is gekleurd. De grootte van het lettertype van de topic-aanduiders is hetzelfde als van de stelling. Dit is in overeenstemming met de vormgeving van StemWijzer. KiesKompas gebruikt een kleiner lettertype voor de kopjes, dan voor de stellingen zelf. Omdat de invloed van het gebruik van verschillende topic-aanduiders centraal staat in dit onderzoek, is het van belang dat de kopjes worden gelezen door de respondenten. Om deze reden is er voor gekozen om de vormgeving van StemWijzer over te nemen en de kopjes niet te verkleinen.

De stellingen zijn in elk van de vier versies hetzelfde, de topic-aanduiders verschillen per versie. Drie van de vier versies bevatten stellingen met topic-aanduiders, de stellingen in de vierde versie hebben geen kopjes. De drie versies met topic-aanduiders zijn onder te verdelen in de politieke thema's links, rechts en neutraal. Voor het construeren van de neutrale versie zijn de topic-aanduiders van StemWijzer exact overgenomen. De kopjes van StemWijzer zijn politiek neutraal, waardoor aanpassingen niet nodig waren. De linkse en de rechtse kopjes zijn geconstrueerd met behulp van de definities die gehanteerd worden door KiesKompas zelf. Op de website van KiesKompas worden de volgende definities van links en rechts gegeven:

Links: *De overheid hoeft zich niet alleen bezig te houden met kerntaken, maar ook met het herverdelen van de welvaart en het nastreven van sociale zekerheid. De kosten die hiervoor worden gemaakt, kunnen worden gefinancierd door verhoging van de belastingen.*

Rechts: *De overheid moet zich concentreren op de kerntaken, zoals veiligheid. Hoge belastingen, herverdeling van welvaart en streven naar economische vrijheid is niet goed voor de maatschappij. De markt komt op sociaal-economisch gebied dus voor de vrijheid.*

De gekozen linkse topic-aanduiders zijn: 'Sociaal welzijn', 'Kunst & cultuur', 'Milieu', 'Zorg' en 'Milieu & landschap'. Deze kopjes geven duidelijk aan dat de overheid zich niet alleen met kerntaken moet bezighouden, maar dat andere kosten ook gemaakt mogen worden. Een voorbeeld hiervan is het openhouden van bibliotheken (Kunst & cultuur). Voor het rechtse thema zijn de volgende topic-aanduiders geconstrueerd: 'Economie', 'Financiën' en 'Mobiliteit'. Volgens de definitie van KiesKompas moet de overheid zich hoofdzakelijk bezighouden met kernzaken. Een voorbeeld van een kerntaak is de bouw van snelwegen (Mobiliteit). Hieronder worden twee voorbeelden gegeven van een rechtse en een linkse topic-aanduiders met dezelfde stelling.

Kunst & cultuur

De provincie moet meer geld steken in het onderhoud van oude kerken

Financiën

De provincie moet meer geld steken in het onderhoud van oude kerken

De hierboven genoemde voorbeelden geven goed weer dat een politieke stelling vanuit verschillende kaders gepresenteerd kan worden. Mensen hebben in het algemeen ambivalente meningen over politieke stellingen (Sniderman & Theriault, 2004). Zo heeft het onderhouden van oude kerken zowel vóór- als nadelen. Men kan het eens zijn met de stelling vanuit het 'Kunst & cultuur'-frame, omdat kerken onderdeel uitmaken van de Nederlandse traditie en geschiedenis. Kiezer kunnen het oneens zijn met de stelling vanuit het 'Financiën'-frame, omdat het onderhouden van kerken geld kost. Het gebruik van de verschillende kopjes benadrukt één van de twee perspectieven.

De volgorde van de stellingen is voor de vier versies gelijk gehouden. Dit is gedaan om er voor te zorgen dat de volgorde van de stellingen geen invloed heeft op de effecten van issueframing. Voor het experiment zijn daarom geen linkse en rechtse versies gemaakt, maar zijn de twee aparte versies gecombineerd in twee gemengde versies. Dit houdt in dat in de ene versie alle even stellingen een rechts kopjes hebben, en alle oneven stellingen een links kopje. Voor de andere versie is dit omgedraaid. Uiteindelijk zijn twee links/rechts gecombineerde versies geconstrueerd, één neutrale versie en één versie zonder topic-aanduiders.

Na het construeren van de gemanipuleerde topic-aanduiders, zijn de stellingen geselecteerd. Deze stellingen zijn exact overgenomen van de websites van KiesKompas en StemWijzer. De stellingen die gebruikt worden door de twee stemhulpen zijn grotendeels hetzelfde. Van de zesendertig overeenkomende stellingen, zijn er dertig gebruikt voor het experiment. Hier zijn twee redenen voor. De eerste reden is dat zowel StemWijzer als

KiesKompas een totaal van dertig stellingen gebruiken op hun websites. Om de vragenlijst zo veel mogelijk op die van de stemhulpen te laten lijken, is er voor gekozen om het aantal stellingen overeen te laten komen. De tweede reden is dat sommige stellingen niet onder zowel een links- als een rechts kopjes geplaatst konden worden. De stelling *'De provincie moet alle vormen van jacht op wilde dieren verbieden'* kan bijvoorbeeld wel onder het linkse kopje *'Milieu'* worden geplaatst, maar niet onder één van de rechtse topic-aanduiders.

De NFC-vragenlijst

Voor het meten van de attitudesterktes van respondenten is een apart deel opgenomen in de vragenlijst. Een vertaling van de NFC-vragenlijst van Cacioppo et al. (1984) is hiervoor gebruikt (Vos, 2010). De vragenlijst bestaat uit achttien vragen en meet de *"the tendency for an individual to engage in and enjoy thinking"* (Cacioppo & Petty, 1982). Respondenten konden de vragen beantwoorden op een schaal van 1 'Helemaal mee eens' tot 5 'Helemaal niet mee eens'. De scores van de proefpersonen worden tijdens de analyse vergeleken met de antwoorden op de stellingen. Met behulp van deze scores kan worden onderzocht of de effecten van issueframing verschillend zijn voor personen met variërende attitudesterktes. De NFC-vragenlijst is opgenomen in bijlage A.

Participanten

Deelnemers aan het onderzoek waren stemgerechtigden uit de provincie Utrecht. Het was niet noodzakelijk dat de proefpersonen al eerder gebruik hadden gemaakt van online stemhulpen. Voor de betrouwbaarheid van het onderzoek was het wel van belang dat een zo groot en gevarieerd aantal respondenten deel zou nemen aan het experiment. Uiteindelijk hebben honderdvierenvijftig respondenten deelgenomen aan het experiment. Doordat een groot aantal proefpersonen de vragenlijst niet volledig had ingevuld, zijn uiteindelijk slechts vierennegentig vragenlijsten gebruikt voor de analyse.

Uit onderzoek is gebleken dat vooral jonge-, hoogopgeleide personen gebruik maken van online stemhulpen (Van de Pol et al., 2014). Om deze reden is een groot deel van mijn kenniskring benaderd en gevraagd om deel te nemen aan het onderzoek. Dit waren voornamelijk leden van studentenverenigingen en personeel van café De Beurs in Utrecht. Het overgrote deel van deze groep mensen is student aan de Hogeschool Utrecht of de Universiteit Utrecht.

De mogelijkheid bestaat dat mensen met een bepaalde academische achtergrond geneigd zijn om politieke stellingen te beoordelen vanuit het perspectief van hun vakgebied. Zo kan het zijn dat economiestudenten een voorkeur hebben voor de economische aspecten van stellingen. Zoals eerder besproken hebben mensen in het algemeen een ambivalente mening over politieke stellingen. Economiestudenten zijn gewend om de economische aspecten en consequenties van kwesties te onderzoeken, waardoor het interpreteren en beoordelen van stellingen op vergelijkbare wijze kan worden gedaan. Om gevarieerde beoordelingen te verkrijgen voor het experiment, is er rekening gehouden met de academische achtergrond van de

proefpersonen. Voor verdere variatie zijn de Facebookpagina's *'Respondenten gezocht'* en *'Derdejaars CIW'* gebruikt om respondenten uit verschillende studierichtingen te werven.

Tot slot zijn docenten van middelbare scholen en werknemers van bedrijven in de provincie Utrecht benaderd. De docenten van een viertal middelbare scholen uit Nieuwegein en IJsselstein hebben deelgenomen aan het experiment. Werknemers van de bedrijven Ahrend (Nieuwegein) en Onderwijshelden (Utrecht) hebben de vragenlijst ook ingevuld.

Procedure

De vragenlijst is per e-mail verspreid in de weken van 9 tot en met 22 maart 2015. Oorspronkelijk zou de vragenlijst online beschikbaar zijn tot en met 18 maart 2015, de dag van de verkiezingen. Door een te lage respons is de vragenlijst langer online gebleven. De respondenten konden niet allemaal persoonlijk worden benaderd, waardoor de vragenlijst op verschillende manieren is verspreid. Dit proces wordt in deze paragraaf per groep besproken.

Mensen uit mijn eigen kenniskring zijn telefonisch benaderd. Aan deze personen werd het e-mailadres gevraagd, zodat zij de link naar de vragenlijst via dit medium konden ontvangen. In deze e-mail ontvingen zij naast de link ook een korte introductie over het onderzoek. Het doel van deze introductie was om de ontvangers te stimuleren mee te werken aan het experiment. Vrienden die telefonisch waren benaderd werd namelijk gevraagd om de e-mail naar zoveel mogelijk mensen door te sturen. Een ander doel van de introductie was om respondenten te misleiden over het doel van het onderzoek. In de introductie werd aangegeven dat de verbetering van online stembulpen centraal stond in het onderzoek. Deze misleiding was van belang voor de validiteit van het experiment. Wanneer de proefpersonen op de hoogte zouden zijn van het doel van het onderzoek, dan zouden zij tijdens het beantwoorden van de vragen hier rekening mee kunnen houden.

De docenten van de middelbare scholen zijn niet persoonlijk benaderd. Om toegang te krijgen tot de e-mailadressen van de docenten, is er telefonisch contact opgenomen met de directeurs van de scholen. Tijdens deze gesprekken is er uitleg gegeven over het doel van het onderzoek en de afname procedure. Vervolgens werd gevraagd of de scholen bereid waren om mee te werken aan het experiment. Na afloop van de gesprekken is er een e-mail gestuurd naar de directeurs. Deze e-mail werd vervolgens intern verder verspreid. De informatie in deze e-mail was exact hetzelfde als de informatie die naar de mensen uit mijn kenniskring is verstuurd. Een kopie van deze tekst is terug te vinden in bijlage B. De bedrijven Ahrend en Onderwijshelden zijn op dezelfde manier als de scholen benaderd.

Tot slot is er een oproep geplaatst op de Facebookpagina's *'Respondenten gezocht'* en *'Derdejaars CIW'*. Op deze pagina's was een korte introductie over het onderzoek geplaatst, met de link naar de vragenlijst eronder. Ook deze introductie was misleidend. Hier werd wederom aangegeven dat de verbetering van online stembulpen centraal stond in het experiment.

3. Resultaten

De resultaten van het experiment zijn opgedeeld in drie onderdelen. In het eerste gedeelte wordt een beschrijving gegeven van de respondenten. Door middel van randomisatiechecks wordt in dit gedeelte ook achterhaald of de proefpersonen op basis van demografische kenmerken gelijk zijn verdeeld over de vier versies. Vervolgens wordt voor issueframing getoetst of er hoofdeffecten aanwezig zijn. Tot slot wordt nagegaan of er interactie-effecten bestaan tussen de hoofdeffecten van issueframing en de verschillende attitudesterktes. Voor alle statistische toetsen geldt een significantieniveau van $p \leq 0.05$.

Respondenten en randomisatiechecks

Aan het experiment deden in totaal 94 respondenten mee, waarvan 35 mannen (37%) en 59 vrouwen (63%). Op basis van geslacht waren de proefpersonen ongelijk verdeeld over de vier versies [$\chi^2(3, N = 94) = 9.13, p = 0.03$]. In alle versies zitten meer vrouwen dan mannen, met uitzondering van de rechtse versie. Het grootste verschil zit in de neutrale versie, hierin zitten 17 vrouwen en slechts 5 mannen. Door de ongelijke verdeling van mannen en vrouwen zijn eventuele significante effecten voor issueframing niet volledig toe te schrijven aan de gemanipuleerde topic-aanduiders. Om deze reden wordt in de paragraaf 'Interactie-effecten' gezocht naar eventuele interactie-effecten tussen geslacht en de vier versies.

Op basis van leeftijd, politieke voorkeur en opleidingsniveau waren de proefpersonen wel gelijk verdeeld over de verschillende versies (respectievelijk $F(3, 90) = 1.00, p = 0.40$, $F(3, 87) = 1.05, p = 0.37$ en $F(3, 90) = 1.96, p = 0.13$). De respondenten waren vooral jongeren tussen de 18 en de 25 jaar. Deze groep bestaat uit 45 personen (48%). De kleinste leeftijdsgroep is 65+ en bestaat uit slechts 1 persoon. De politieke voorkeur van de respondenten is gemeten op een schaal van 0 (zeer links) tot 10 (zeer rechts). De twee grootste groepen zijn 'links' (antwoordopties 3 en 4) en 'rechts' (antwoordopties 6 en 7). Deze groepen bestaan respectievelijk uit 28 en 26 personen. De groep 'neutraal' (antwoordoptie 5) bestaat uit 20 personen. De kleinste groep is 'zeer rechts' en bestaat uit 2 personen. Het opleidingsniveau van de respondenten is redelijk hoog. De grootste groep bestaat uit 45 personen (HBO of WO-Bachelor), gevolgd door de groep 'WO-doctoraal of Master' die bestaat uit 29 mensen. De kleinste groep bestaat uit 1 persoon (Eerste 3 jaar HAVO en VWO / MAVO / VMBO) en is tevens het laagste opleidingsniveau van de respondenten. Een verklaring voor het hoge opleidingsniveau is dat de respondenten de vraag hierover verkeerd hebben geïnterpreteerd. Ongeveer de helft van de respondenten is tussen de 18 en de 25 jaar, waardoor het onwaarschijnlijk is dat het merendeel van de participanten een HBO/WO-Bachelor of WO-Doctoraal/Master heeft afgerond.

Tot slot is nagegaan of de attitudesterkte van de respondenten gelijk is verdeeld over de vier versies. De attitudesterkte is gemeten met behulp van de NFC-vragenlijst. Uit een analyse is gebleken dat deze vragenlijst zeer betrouwbaar is (18 items; $\alpha = 0.88$). Respondenten konden deze vragen beantwoorden met een antwoordschaal variërend van 1 'Zeker niet van toepassing' tot 5 'Zeker wel van toepassing'. Niet alle vragen in deze lijst werden gesteld in dezelfde richting. Voor de ene helft van de vragen hing antwoordoptie 5 samen met

een hoge NFC, aflopend naar een lage NFC voor antwoordoptie 1. Voor de andere helft van de vragen was dit andersom. De antwoorden voor de laatste genoemde helft zijn omgedraaid, zodat antwoordoptie 5 voor deze vragen ook samen hing met een hoge NFC, afnemend naar een lage NFC voor antwoordoptie 1. Na het hercoderen van de antwoorden, kon de attitudesterkte per proefpersoon worden berekend op een schaal van 1 (lage NFC) tot 5 (hoge NFC). De gemiddelde score van de proefpersonen is hoog, namelijk 3.61. Voor de verdeling tussen hoge- en lage attitudesterktes is de mediaan gebruikt. De reden hiervoor is dat de mediaan stabiel is dan het gemiddelde. Extreem hoge- of lage scores hebben een kleinere invloed op de waarde van de mediaan, dan op de waarde van het gemiddelde. Respondenten met een score gelijk aan of hoger dan de mediaan vallen onder de groep 'hoge NFC'. Proefpersonen met een score lager dan de mediaan vallen onder de groep 'lage NFC'. Tot slot is de Chi-kwadraat toets gebruikt om te controleren of de twee NFC-groepen gelijk waren verdeeld over de vier versies, dit bleek het geval te zijn [$\chi^2(3, N = 94) = 3.710, p = 0.295$]. Het totale aantal respondenten bestaat uit 51 mensen met een hoge attitudesterkte (hoge NFC) en 43 personen met een lage attitudesterkte (lage NFC).

Hoofdeffecten voor issue framing

Het hoofdeffect van issueframing is onderzocht door te toetsen of de antwoorden van de vier versies onderling significant verschillen. Uit de analyse is gebleken dat respondenten op twee van de dertig stellingen significant verschillende antwoorden hebben gegeven door het verschil in topic-aanduiders boven de stelling. Voor de stelling over milieuregels (stelling 5) geldt dat respondenten meer geneigd zijn om de milieuregels in de provincie strenger te maken dan de landelijke richtlijnen wanneer de topic-aanduiders 'Milieuregels' wordt gebruikt dan wanneer de stelling onder het kopje 'Economie' was geplaatst [$F(3, 87) = 4.25, p = 0.01$]. Voor de stelling over fietspaden (stelling 13) geldt dat respondenten eerder geneigd waren om extra ruimte te maken voor de aanleg van extra fietspaden, ten koste van de aanleg van autowegen, wanneer de stelling werd gepresenteerd met het kopje 'Milieu & landschap' in vergelijking met het kopje 'Mobiliteit' [$F(3, 87) = 4.73, p = 0.004$]. Kortom: voor stelling 5 geldt dat er linkser werd geantwoord wanneer de stelling onder een neutrale topic-aanduiders was geplaatst en dat de stelling rechtser werd beantwoord wanneer een rechts kopje was gebruikt. Voor stelling 13 geldt dat er socialer (linkser) werd geantwoord als er een linkse topic-aanduiders was gebruikt en dat er rechtser werd geantwoord wanneer een rechts kopjes boven de stelling was geplaatst. In tabel 1 worden de gemiddelde antwoorden voor de gemanipuleerde stellingen weergegeven waarvoor significante verschillen zijn gevonden. Een tabel waarin de gemiddeldes en de standaarddeviaties van alle 30 stellingen wordt weergegeven is bijgevoegd in bijlage C.

Tabel 1: Het effect van issueframing.

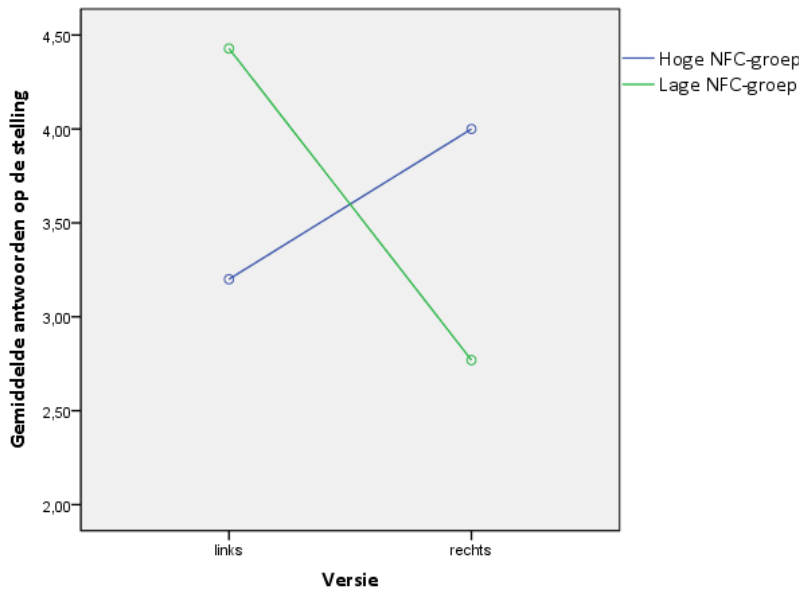
Stelling:	Issueframe:	G (SD):
De provincie moet milieuregels strenger maken dan de landelijke richtlijnen (stelling 5).	1. Milieu	2.76 (0.94)
	2. Economie	2.00 (0.77)
	3. Milieuregels	3.00 (1.27)
	4. Geen topic	2.93 (1.07)
De provincie moet meer ruimte maken voor fietspaden, ook als dat betekent dat de provincie geen autowegen kan aanleggen (stelling 17).	1. Milieu & landschap	3.27 (0.94)
	2. Mobiliteit	2.50 (0.74)
	3. Fietspaden	2.65 (0.67)
	4. Geen topic	3.14 (0.86)

Noot: $N = 94$. Een hogere score staat voor een positievere attitude tegenover de stelling. De vier versies worden in de tabel als volgt weergegeven: 1. Links, 2. Rechts, 3. Neutraal en 4. Geen topic.

Interactie-effecten tussen issueframing en attitudesterkte

Om te onderzoeken of de effecten van issueframing en de attitudesterkte invloed op elkaar hebben, is voor elke stelling gezocht naar een interactie-effect tussen deze twee 'fixed factors'. Uit de analyse is één significant interactie-effect naar voren gekomen [$F(3, 84) = 3.96, p < 0.001$]. Voor de stelling over sportevenement (stelling 20) geldt dat respondenten met een hoge attitudesterkte meer geneigd zijn om grote sportevenementen naar de provincie Utrecht te halen, ongeacht of een links- (Kunst & cultuur) of rechts (Financiën) kopje boven de stelling stond. Voor respondenten met een lage attitudesterkte geldt dat zij meer geneigd zijn om sportevenementen naar de provincie te halen wanneer de topic-aanduiding 'Kunst & cultuur' werd gebruikt ($G = 4.43, SD = 0.79$), dan wanneer de stelling onder het kopje 'Financiën' stond ($G = 2.77, SD = 1.30$). Dit resultaat houdt in dat het effect van issueframing in topic-aanduiders voor stelling 22 geen invloed heeft gehad op de antwoorden van de hoge NFC-groep. De lage NFC-groep werd daarentegen wel beïnvloed door het effect van issueframing. Voor de lage NFC-groep geldt dat er socialer (linkser) werd geantwoord wanneer een links kopje boven de stelling stond in vergelijking met het gebruik van een rechtse topic-aanduiding. Het organiseren van grote sportevenementen in de provincie Utrecht is van culturele waarde (sociaal kader), maar kost ook geld (financieel kader). Het interactie-effect wordt in grafiek 1 weergegeven.

Stelling 20: De provincie moet zich inzetten om grote sportevenementen naar Utrecht te halen.

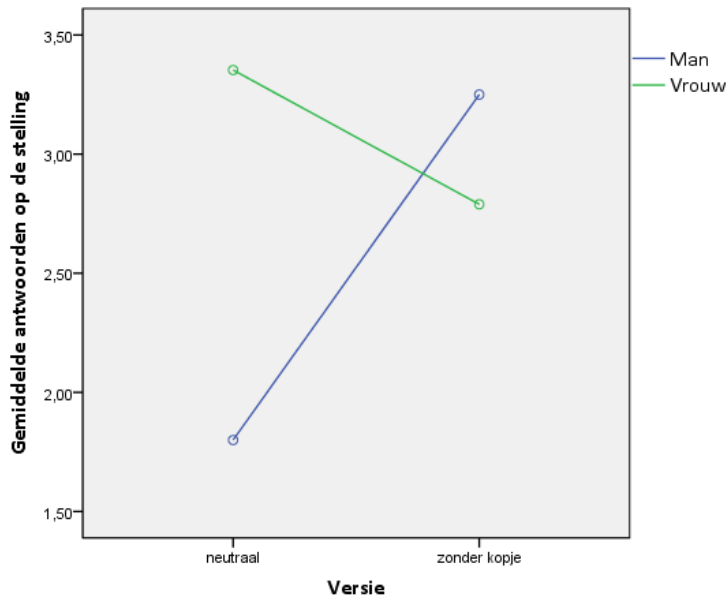

Grafiek 1: Interactie-effect tussen issueframing en attitudesterkte voor stelling 20. Noot: $N = 92$. Een hogere score in de gemiddelde antwoorden op de stelling staat voor een positievere attitude tegenover de stelling. In de grafiek zijn alleen de linkse- en de rechtse versies weergegeven omdat het interactie-effect het duidelijkst zichtbaar is tussen deze twee versies. Het verschil in antwoorden tussen de hoge en de lage NFC-groep lag in de overige twee versies dicht bij elkaar.

Interactie-effecten tussen issueframing en geslacht

Uit de randomisatiecheck is gebleken dat mannen en vrouwen niet gelijk zijn verdeeld over de vier versies. Dit houdt in dat gevonden effecten voor issueframing mogelijk niet (volledig) zijn toe te schrijven aan de gemanipuleerde topic-aanduiders. Het interactie-effect tussen issueframing en geslacht is onderzocht om na te gaan of verschillen in de antwoorden tussen de vier versies veroorzaakt zijn door de ongelijke verdeling van geslacht. Uit de analyse zijn vier interactie-effecten naar voren gekomen. De stelling over milieuregels (stelling 5) werd door mannen en vrouwen vergelijkbaar beantwoord in de vier versies, met uitzondering van de neutrale versie [$F(3,83) = 3,24, p = 0,03$]. De stelling luidde als volgt: 'De provincie moet milieuregels strenger maken dan de landelijke richtlijnen'. Vrouwen waren het voornamelijk eens met de stelling wanneer het kopje 'Milieuregels' werd gebruikt ($G = 3,35, SD = 0,24$), terwijl mannen het vooral oneens waren met de stelling wanneer dit kopje boven de stelling stond ($G = 1,80, SD = 0,44$). Vrouwen hebben de stelling over het algemeen linkser beantwoord dan mannen. Het interactie-effect wordt weergegeven in grafiek 2.

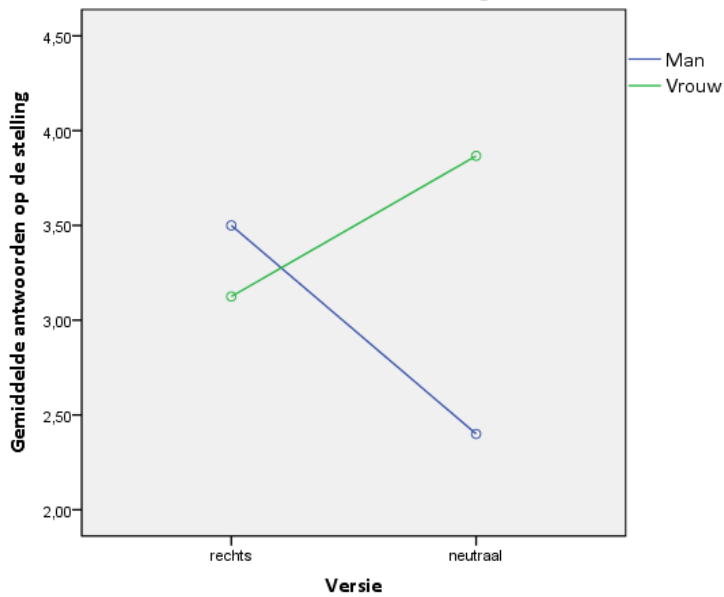
Stelling 5: De provincie moet milieuregels strenger maken dan de landelijke richtlijnen.

Grafiek 2: Interactie-effect tussen issueframing en geslacht voor stelling 5. Noot: N = 91. Een hogere score in de gemiddelde antwoorden op de stelling staat voor een positievere attitude tegenover de stelling. In de grafiek zijn alleen de neutrale versie en de versie zonder topic-aanduiding weergegeven omdat het interactie-effect het duidelijkst zichtbaar is tussen deze twee versies. De gemiddelde antwoorden van mannen en vrouwen waren ongeveer gelijk in de overige twee versies.

Voor de stelling over sociale huurwoningen (stelling 22) geldt dat mannen en vrouwen in de vier versies meer geneigd waren de gemeente te dwingen om verspreid over de provincie voldoende sociale huurwoningen te bouwen, met uitzondering van de neutrale versie [$F(3, 83) = 4.07, p = 0.01$]. De stelling luidde als volgt: 'De provincie Utrecht moet gemeenten dwingen verspreid over de provincie voldoende sociale huurwoningen te bouwen'. Vrouwen waren het voornamelijk eens met de stelling wanneer de topic-aanduiding 'Sociale huurwoningen' boven de stelling stond ($G = 3.87, SD = 0.23$), terwijl mannen het vooral oneens waren met de stelling wanneer dit kopje werd gebruikt ($G = 2.40, SD = 0.40$). Deze stelling werd over het algemeen genomen in de vier versies linkser beantwoord door vrouwen dan door mannen. Het interactie-effect wordt weergegeven in grafiek 3.

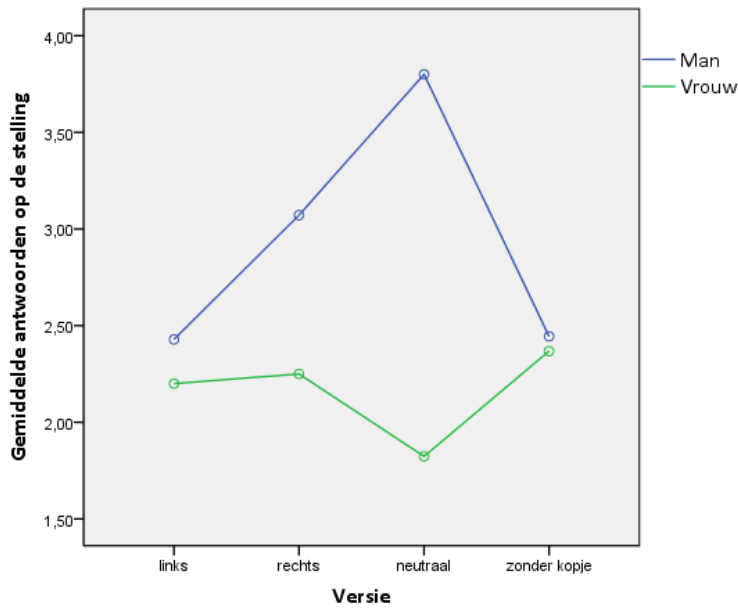
Stelling 22: De provincie Utrecht moet gemeenten dwingen verspreid over de provincie voldoende sociale huurwoningen te bouwen.

Grafiek 3: Interactie-effect tussen issueframing en geslacht voor stelling 22. Noot: $N = 91$. Een hogere score in de gemiddelde antwoorden op de stelling staat voor een positievere attitude tegenover de stelling. In de grafiek zijn alleen de rechtse en de neutrale versie weergegeven omdat het interactie-effect het duidelijkst zichtbaar is tussen deze twee versies. De gemiddelde antwoorden van mannen en vrouwen waren ongeveer gelijk in de overige twee versies.

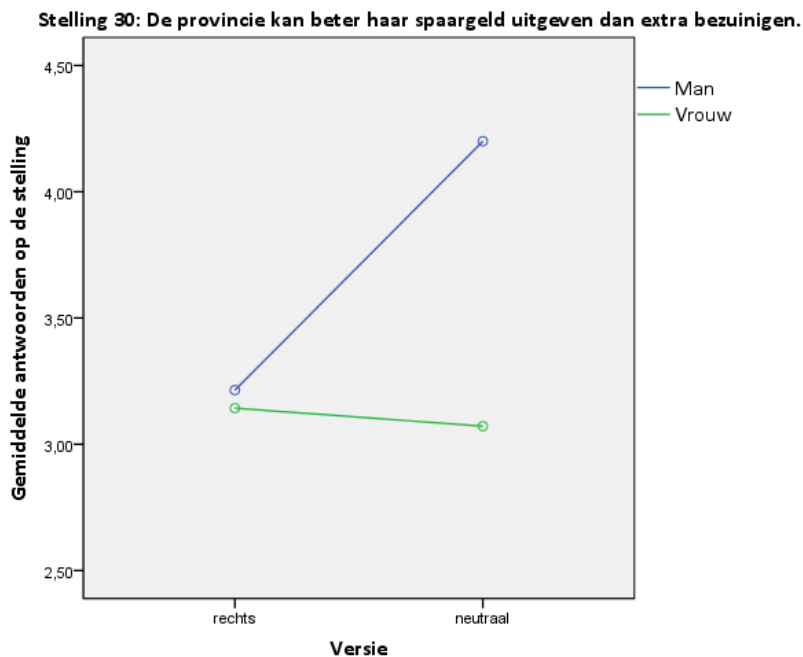
Voor de stelling over ondernemers in recreatiegebieden (stelling 23) geldt dat vrouwen in de vier versies meer geneigd waren om tegen de uitbreiding van recreatiegebieden te zijn, wanneer dit ten koste gaat van de natuur. Mannen waren in de linkse versie en de versie zonder kopjes ook meer geneigd om tegen de uitbreiding van recreatiegebieden te zijn. De stelling luidde als volgt: 'Ondernemers in recreatiegebieden (bijvoorbeeld horeca) mogen uitbreiden, ook als dit ten koste gaat van de natuur'. Mannen waren het voornamelijk eens met de stelling wanneer het kopje 'Economie' (rechts) of het kopje 'Ondernemers in recreatiegebieden' (neutraal) boven de stelling was geplaatst. Het grootste verschil in antwoorden van mannen en vrouwen zit in de neutrale versie [$F(3, 86) = 3.41, p = 0.02$]. Mannen waren het vooral eens met de stelling wanneer het kopje 'Ondernemers in recreatiegebieden' werd gebruikt ($G = 3.80, SD = 0.44$), terwijl vrouwen het juist oneens waren met de stelling wanneer dit kopje boven de stelling stond ($G = 1.84, SD = 0.24$). Stelling 23 werd over het algemeen genomen in de vier versies rechtser beantwoord door mannen dan door vrouwen. Het interactie-effect wordt in grafiek 4 weergegeven.

Stelling 23: Ondernemers in recreatiegebieden (bijvoorbeeld horeca) mogen uitbreiden, ook als dit ten koste gaat van de natuur.

Grafiek 4: Interactie-effect tussen issueframing en geslacht voor stelling 23. Noot: N = 91. Een hogere score in de gemiddelde antwoorden op de stelling staat voor een positievere attitude tegenover de stelling.

Voor de stelling over het spaargeld van de provincie (stelling 30) geldt dat zowel mannen als vrouwen in de vier versies meer geneigd waren om de provincie haar spaargeld uit te laten geven dan extra te bezuinigen. De antwoorden van mannen en vrouwen op de stelling waren in de vier versies ongeveer gelijk, met uitzondering van de neutrale versie [$F(3, 84) = 2.88, p = 0.04$]. De stelling luidde als volgt: 'De provincie kan beter haar spaargeld uitgeven dan extra bezuinigen'. Mannen waren het vooral een met de stelling wanneer het kopje 'Provinciale uitgaven' boven de stelling was geplaatst ($G = 4.20, SD = 0.36$) in vergelijking met vrouwen ($G = 3.07, SD = 0.24$). Mannen hebben de stelling gemiddeld rechtser beantwoord in de vier versies dan vrouwen. In grafiek 5 wordt het interactie-effect weergegeven.

Grafiek 5: Interactie-effect tussen issueframing en geslacht voor stelling 30. Noot: N = 91. Een hogere score in de gemiddelde antwoorden op de stelling staat voor een positievere attitude tegenover de stelling. In de grafiek zijn alleen de rechtse en de neutrale versie weergegeven omdat het interactie-effect het duidelijkst zichtbaar is tussen deze twee versies. De gemiddelde antwoorden van mannen en vrouwen waren ongeveer gelijk in de overige twee versies.

4. Conclusie

Uit de resultaten van de analyses kunnen een aantal conclusies worden getrokken. Deze conclusies zijn te verdelen over de twee gevonden effecten, namelijk het hoofdeffect van issueframing en het interactie-effect tussen attitudesterkte en issueframing. Deze twee verschillende effecten worden hieronder apart besproken. Het interactie-effect tussen geslacht en issueframing wordt gebruikt om een alternatieve verklaring te geven voor het gevonden hoofdeffect van issueframing voor de stelling over milieuregels. De conclusies die voort komen uit de resultaten worden tot slot gebruikt om de hoofdvraag van dit onderzoek te beantwoorden.

Het hoofdeffect van issueframing

Op basis van eerder onderzoek werd verwacht dat issueframing in topic-aanduiders invloed zou hebben op het beantwoorden van stellingen in stemhulpen. Daarbij werd verwacht dat mensen denken in de richting van het gepresenteerde issueframe, waardoor linkse topic-aanduiders leiden tot linksere antwoorden en rechtse topic-aanduiders leiden tot rechtsere antwoorden. Uit de resultaten is gebleken dat dit voor twee van de dertig gemanipuleerde stellingen bleek te kloppen. De stelling over milieuregels werd rechtser beantwoord wanneer het kopje 'Economie' (rechts) boven de stelling was geplaatst en linkser beantwoord wanneer het kopje 'Milieuregels' (neutraal) werd gebruikt. Dit is niet volledig in lijn met de verwachtingen van het onderzoek. Een mogelijke verklaring voor dit afwijkende effect van issueframing is de ongelijke verdeling van geslacht over de vier versies. Voor de stelling over milieuregels is namelijk een interactie-effect gevonden tussen geslacht en issueframing. Uit de analyse is gebleken dat mannen en vrouwen deze stelling met een neutraal kopje in

tegenovergestelde richting hadden beantwoord. Vrouwen hebben de stelling voornamelijk links beantwoord wanneer het kopje 'Milieuregels' boven de stelling was geplaatst, terwijl mannen de stelling met dit kopje vooral rechts hebben beantwoord. Het verschil tussen mannen en vrouwen is het grootst in de neutrale versie. In deze versie zitten 17 vrouwen en slechts 5 mannen. Doordat vrouwen deze stelling met een neutraal kopje voornamelijk links hebben beantwoord zijn er significante verschillen ontstaan tussen de antwoorden van de rechtse- en de neutrale versie. Het gevonden effect voor issueframing voor deze stelling is dus niet volledig toe te schrijven aan de gemanipuleerde topic-aanduiders.

Voor de stelling over fietspaden (stelling 13) geldt dat respondenten linkser hebben geantwoord wanneer een linkse topic-aanduiders werd gebruikt (Milieu & landschap) en dat er rechtser werd geantwoord wanneer een rechts kopje boven de stelling was geplaatst (Mobiliteit). Dit resultaat is wel in lijn met de verwachtingen. Volgens Sniderman & Theriault (2004) hebben mensen in het algemeen een ambivalente mening over politieke stellingen. Dit is terug te zien in het gevonden effect. Het linkse kopje 'Milieu & landschap' benadrukt het voordeel van meer fietspaden en het rechtse kopje 'Mobiliteit' legt de nadruk op het nadeel van minder autowegen, namelijk een lagere mobiliteit.

Uit de resultaten kan worden geconcludeerd dat issueframing in topic-aanduiders een beperkte-, maar significante invloed kan hebben op het beantwoorden van stellingen in stemhulpen. Voor slechts 1 van de 30 gemanipuleerde stellingen is een effect gevonden voor issueframing dat volledig is toe te schrijven aan de gemanipuleerde stellingen.

Het interactie-effect tussen attitudesterkte en issueframing

Uitgaand van eerder onderzoek werd verwacht dat attitudesterkte een modererende invloed zou hebben op het effect van issueframing in topic-aanduiders. De verwachting was dat het effect van issueframing groter zou zijn voor mensen met een lage attitudesterkte, dan voor personen met een hoge attitudesterkte. Uit de analyse is gebleken dat er geen sprake was van een interactie-effect tussen issueframing en attitudesterkte voor de twee gemanipuleerde stellingen waarvoor een hoofdeffect van issueframing is gevonden. Voor de stelling over sportevenementen is wel een interactie-effect gevonden. Voor deze stelling geldt dat respondenten met een hoge attitudesterkte meer geneigd zijn om sportevenementen naar de provincie te halen, ongeacht of er links- of rechts kopje boven de stelling stond. De gemanipuleerde stellingen hadden geen invloed op de antwoorden van deze groep. Respondenten met een lage attitudesterkte werden wel beïnvloed door de gemanipuleerde topic-aanduiders van deze stelling. Voor deze groep geldt dat er socialer (linkser) werd geantwoord wanneer een links kopje boven de stelling stond in vergelijking met het gebruik van een rechts kopje. Dit resultaat is in lijn met de verwachtingen. Respondenten met een lage attitudesterkte werden sterker beïnvloed door het effect van issueframing, dan respondenten met een hoge attitudesterkte. Doordat er voor slecht één van de dertig stelling een interactie-effect is gevonden, kan worden geconcludeerd dat attitudesterkte nauwelijks een rol speelt in de mate waarmee mensen worden beïnvloed door de effecten van issueframing.

Het beantwoorden van de hoofdvraag

Met behulp van de resultaten kan antwoord worden gegeven op de hoofdvraag, deze luidde als volgt:

Wat is het effect van issueframing in topic-aanduiders op de antwoorden die worden gegeven in stemhulpen en op welke manier verschilt dit effect voor variërende attitudesterktes?

Uit de resultaten kan worden geconcludeerd dat issueframing in topic-aanduiders nauwelijks effect heeft op de antwoorden die worden gegeven in stemhulpen. Van de twee gevonden hoofdeffecten kan slechts één volledig worden toegeschreven aan het effect van issueframing. Attitudesterkte bleek geen modererende rol te spelen bij de gevonden hoofdeffecten. Het interactie-effect tussen attitudesterkte en issueframing werd voor één van de dertig gemanipuleerde stellingen gevonden. Respondenten met een lage attitudesterkte werden sterker beïnvloed door het effect van issueframing dan participanten met een hoge attitudesterkte. Het gevonden hoofdeffect en het interactie-effect zijn beide in lijn met de verwachtingen. Doordat de twee gevonden effecten allebei in slechts één van de dertig gemanipuleerde stellingen voorkwamen, kan worden geconcludeerd dat er niet is voldaan aan de verwachtingen. In dit onderzoek was het effect van issueframing in topic-aanduiders nauwelijks aanwezig en speelde de attitudesterkte amper een rol.

5. Discussie

Uit dit onderzoek is gebleken dat issueframing in topic-aanduiders een zeer beperkte invloed heeft op het beantwoorden van stellingen in stemhulpen. Een mogelijke verklaring voor het geringe resultaat is dat de demografische kenmerken van de respondenten invloed hebben gehad op de resultaten. Zo lag het opleidingsniveau van de respondenten hoger dan het landelijk gemiddelde (www.cbs.nl). Hoger opgeleiden zijn vaak meer betrokken bij de politiek dan laag opgeleiden (Emler & Frazer, 1999). Deze hogere mate van betrokkenheid vergroot de kennis over de politiek. Kennis over de politiek maakt het mogelijk om sneller een gefundeerde mening te vormen over politieke onderwerpen. Hierdoor is de kans aanwezig dat respondenten de topic-aanduiders als irrelevant hebben beschouwd en zich hoofdzakelijk bezig hebben gehouden met het lezen van de stellingen zelf. Vervolgonderzoek zou hier rekening mee kunnen houden door respondenten te werven uit verschillende lagen van de Nederlandse bevolking.

Een andere verklaring voor het geringe resultaat is de ongelijke verdeling van geslacht over de vier versies. De ongelijke verdeling is ontstaan door de hoge uitval van respondenten. In totaal hebben 154 mensen de link naar de vragenlijst aangeklikt en slechts 94 personen de lijst volledig ingevuld. De tool (Qualtrics) die is gebruikt voor het onderzoek biedt gebruikers de mogelijkheid om een online websurvey te maken en deze random te verdelen over de respondenten. Qualtrics houdt er echter geen rekening mee of een survey die is gestart ook daadwerkelijk wordt afgemaakt. Doordat de vragenlijst anoniem wordt ingevuld, is het lastig te achterhalen wie precies benaderd moet worden om ervoor te zorgen dat lijst volledig wordt ingevuld. Voor vervolgonderzoek wordt daarom aanbevolen om een tijdslimiet te zetten op het invullen van de vragenlijst. Op

deze manier wordt voorkomen dat demografische kenmerken ongelijk worden verdeeld over de verschillende versies.

Verder is het mogelijk dat de respondenten de topic-aanduiders niet hebben gelezen, waardoor deze kopjes geen invloed hebben gehad op de antwoorden van de respondenten. Holleman, Kamoen & De Vreese (2013) geven dezelfde verklaring voor het geringe effect van issueframing in hun onderzoek. In het onderzoeksontwerp is hier rekening mee gehouden door de topic-aanduiders vetgedrukt te maken en een andere kleur te geven dan de stellingen. Het is mogelijk dat dit niet genoeg is geweest om de aandacht van de respondenten te trekken. In het oorspronkelijk onderzoeksontwerp was het de bedoeling dat de topic-aanduiders eerst in beeld zou komen en enkele seconden later pas werd gevolgd door de stelling. Op deze manier kan de onderzoeker er zeker van zijn dat de topic-aanduiders door de respondenten worden gelezen. De tool die is gebruikt voor het creëren van de vragenlijst biedt deze mogelijkheid helaas niet aan. Voor vervolgonderzoek wordt daarom aanbevolen om gebruik te maken van een tool die de gebruiker wel in staat stelt om een vertraging in te bouwen.

Een mogelijke verklaring voor het geringe effect van attitudesterkte is dat de gemiddelde attitudesterkte van de respondenten redelijk hoog was. Hierdoor is het mogelijk dat in dit onderzoek er niet echt sprake was van een lage NFC-groep. Het hoge opleidingsniveau van de respondenten ondersteunt dit vermoeden. Voor vervolgonderzoek wordt daarom aanbevolen om respondenten te werven waarvan de attitudesterktes verder uit elkaar liggen. Het is echter ook mogelijk dat attitudesterkte daadwerkelijk een kleine rol speelt tijdens het beantwoorden van politieke stellingen. Mensen maken gebruik van stemhulpen om de juiste politieke keuze te maken. Hierdoor is het mogelijk dat gebruikers van stemhulpen goed nadenken over de antwoorden die zij geven op de politieke stellingen, ongeacht hun attitudesterkte.

Literatuurlijst

Baka, A., Figgou, L., & Triga, V. (2012). 'Neither agree, nor disagree': a critical analysis of the middle answer category in Voting Advice Applications. *International Journal of Electronic Governance*, 5(3), 244-263.

Cacioppo, J. T., & Petty, R. E. (1982). The need for cognition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42(1), 116-131.

Cedroni, L., & Garzia, D. (2010). Voting advice applications in Europe. *The State of the Art. Napoli: ScriptaWeb*.

De Vreese, C. H. (2004). The effects of frames in political television news on issue interpretation and frame salience. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 81(1), 36-52.

Emler, N., & Frazer, E. (1999). Politics: the education effect. *Oxford Review of Education*, 25(1-2), 251-273.

Fossen, T., Anderson, J. H., & Tiemeijer, W. (2012). Wijzer stemmen? StemWijzer, Kieskompas, en het voorgeprogrammeerde electoraat. In: C. van 't Hof, J. Timmer & R. van Est (eds.). *Voorgeprogrammeerd. Hoe internet ons leven leidt* (pp. 163-188). Den Haag, ZH: Boom Lemma.

Garzia, D., & Marschall, S. (2012). Voting Advice Applications under review: the state of research. *International Journal of Electronic Governance*, 5(3), 203-222.

Holleman, B. C., Kamoen, N., & de Vreese, C. H. (2013). Stemadvies via internet: antwoorden, attitudes en stemintenties. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 35(1), 25-46.

Krosnick, J. A., & Schuman, H. (1988). Attitude intensity, importance, and certainty and susceptibility to response effects. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(6), 940.

Louwerse, T., & Rosema, M. (2011). The Design Effects of Voting Advice Applications: Comparing Methods of Calculating Results. Paper gepresenteerd tijdens de ECPR Conference, augustus 2011, Reykjavik, IJsland.

Ruusuvirta, O., & Rosema, M. (2009) Do online vote selectors influence electoral participation and the direction of the vote? Paper gepresenteerd tijdens de ECPR Conference, september 2009, Potsdam, Duitsland.

Sniderman, P. M., & Theriault, S. (2004). The structure of political argument and the logic of issue framing. In: W. E. Saris & P. M. Sniderman P. M. (eds.). *Studies in public opinion: Attitudes, nonattitudes, measurement error, and change* (pp. 133-165). Princeton, NJ: Princeton University Press.

Van de Pol, J., Holleman, B. C., Kamoen, N., Krouwel, A., & de Vreese, C. H. (2014). Beyond Young, Highly Educated Males: A Typology of VAA Users. *Journal of Information Technology & Politics*, 11(4), 397-411.

Vos, L. (2010). Visuele metaforen: met kop en schouders boven de rest? De effectiviteit van metaforen in personeelsadvertenties (Masterthesis, Universiteit Tilburg). Geraadpleegd op <http://essay.utwente.nl/60546/>

Bijlage A

Introductievragen

- Wat is uw geslacht? Man/vrouw
- Wat is uw geboortjaar?
- Bent u woonachtig in de provincie Utrecht? Ja/nee
- Wat is uw hoogst genoten opleiding?
  1. WO-doctoraal of master
  2. HBO of WO-bachelor of kandidaats
  3. HAVO en VWO bovenbouw / WO en HBO propedeuse
  4. MBO
  5. Eerste 3 jaar HAVO en VWO / MAVO / VMBO (theoretisch en gemengde leerweg)
  6. LBO/ VBO/ VMBO (kader- en beroepsgerichte leerweg)
  7. Geen onderwijs/ basisonderwijs

- Hoeveel interesse heeft u in politiek?
  1. Heel veel interesse
  2. Veel interesse
  3. Niet veel, niet weinig interesse
  4. Weinig interesse
  5. Heel weinig interesse
- Hoe zeker weet u op welke partij u gaat stemmen?
  1. Ik weet het heel zeker
  2. Ik weet het redelijk zeker
  3. Ik twijfel nog tussen enkele partijen
  4. Ik weet nog niet helemaal
  5. Ik ga niet stemmen

Gemanipuleerde stellingen:

Stelling:	Links topic: (KiesKompas)	Rechts topic: (KiesKompas)	Neutraal topic: (StemWijzer)
1. In de provincie Utrecht moeten meer windmolens komen	Milieu	Economie	Windmolens

2. De provincie moet extra geld uitgeven aan het verlichten van provinciale wegen	Milieu	Mobiliteit	Verlichten
3. De provincie moet gemeenten toestaan huizen te bouwen op voormalige landbouwgrond	Milieu & landschap	Economie	Huizen op landbouwgrond
4. Buiten de spits moet het openbaar vervoer voor 65-plussers gratis zijn	Sociaal welzijn	Economie	Gratis OV
5. De provincie moet milieuregels strenger maken dan de landelijke richtlijnen	Milieu	Economie	Milieuregels
6. De provincie moet meer geld steken in het onderhoud van oude kerken	Kunst & cultuur	Financiën	Oude kerken
7. De provincie mag de opbrengst van de motorrijtuigenbelasting (opcenten) alleen besteden aan provinciale wegen.	Milieu & landschap	Mobiliteit	Motorrijtuigenbelasting
8. De provincie moet gemeenten helpen met de opvang van asielzoekers	Sociaal welzijn	Economie	Asielzoekers
9. In de Rijnburgpolder ten zuiden van de stad Utrecht mogen woningen worden gebouwd	Milieu & landschap	Economie	Rijnburgpolder
10. Utrecht moet stoppen met de bouw van ecoducten (bruggen over wegen en spoorlijnen voor wilde dieren).	Milieu & landschap	Financiën	Ecoducten
11. De provincie moet ervoor zorgen dat in kleine dorpen regelmatig een bus rijdt, ook als dat extra geld kost	Sociaal welzijn	Financiën	Bus kleine dorpen
12. De provincie moet meer geld steken in biologische landbouw	Milieu & landschap	Economie	Biologische landbouw

13. De provincie moet meer ruimte maken voor fietspaden, ook als dat betekent dat de provincie geen autowegen kan aanleggen	Milieu & landschap	Mobiliteit	Fietspaden
14. De provincie moet meebetalen aan het openhouden van regionale ziekenhuizen	Zorg	Economie	Ziekenhuizen
15. De provincie moet meebetalen aan het openhouden van bibliotheken in kleine dorpen, als de gemeente de bibliotheek wil sluiten	Kunst & cultuur	Financiën	Bibliotheken
16. De provincie moet gezondheidszorg aan de gemeenten en het Rijk overlaten.	Zorg	Economie	Gezondheidszorg
17. De provincie mag bezuinigen op cultuur	Kunst & cultuur	Financiën	Cultuur
18. De provincie moet bestaande natuurgebieden zoveel mogelijk met elkaar verbinden, ook als dit ten koste gaat van landbouwgrond	Milieu & landschap	Economie	Verbinden natuurgebieden
19. In plaats van het verhogen van de dijk, moet de provincie bij de Lekdijk en bij de Grebbedijk natuurgebieden aanleggen, om overstromingen te voorkomen.	Milieu & landschap	Economie	Dijken
20. De provincie moet zich inzetten om grote sportevenementen naar Utrecht te halen	Kunst & cultuur	Financiën	Sportevenementen
21. De A27 bij Amelisweerd mag worden verbreed	Milieu & landschap	Mobiliteit	Amelisweerd

22. De provincie Utrecht moet gemeenten dwingen verspreid over de provincie voldoende sociale huurwoningen te bouwen	Sociaal welzijn	Economie	Sociale huurwoningen
23. Ondernemers in recreatiegebieden (bijvoorbeeld horeca) mogen uitbreiden, ook als dit ten koste gaat van de natuur	Kunst & cultuur	Economie	Ondernemers in recreatiegebieden
24. De provincie moet bedrijven die investeren in duurzame energie financieel ondersteunen	Milieu	Financiën	Investeren duurzame energie
25. In de provincie Utrecht mogen boeren hun bedrijf uitbreiden met megastallen.	Milieu & landschap	Economie	Megastallen
26. De provinciale belastingen (opcenten) moeten in de komende periode worden verlaagd, ook als dat betekent dat de provincie moet bezuinigen	Sociaal welzijn	Financiën	Provinciale belastingen
27. De provincie moet stoppen met subsidies voor oplaadpalen voor elektrische auto's	Milieu	Economie	Elektrische auto's
28. De provincie mag meebetalen aan regionale radio en televisie	Kunst & cultuur	Financiën	Regionale radio en televisie
29. De provincie moet stoppen met subsidies aan culturele festivals	Kunst & cultuur	Economie	Culturele festivals
30. De provincie kan beter haar spaargeld uitgeven dan extra bezuinigen	Sociaal welzijn	Financiën	Provinciale uitgaven

Hierbij geldt:

1. Helemaal niet mee eens
2. Niet mee eens
3. Neutraal
4. Mee eens
5. Helemaal mee eens

NFC-vragenlijst

1. Als ik moet kiezen heb ik liever een ingewikkeld dan een simpel probleem.
2. Ik ben graag verantwoordelijk voor een situatie waarin veel nagedacht moet worden.
3. Nadenken is niet mijn idee van plezier hebben.
4. Ik doe liever iets waarbij weinig nagedacht hoeft te worden dan iets waarbij mijn denkvermogen zeker op de proef wordt gesteld.
5. Ik houd niet van situaties waarbij ik diep moet nadenken.
6. Iets langdurig en precies afwegen geeft mij voldoening.
7. Ik denk alleen zoveel als nodig is.
8. Ik denk liever over kleine dagelijkse dingen dan over lange-termijn zaken na.
9. Ik hou van taken waarbij weinig nagedacht hoeft te worden als ik ze eenmaal geleerd heb.
10. Het idee om op mijn verstand te vertrouwen vind ik aantrekkelijk.
11. Nieuwe manieren leren om te denken trekt me niet bijzonder aan.
12. Ik vind het prettig als mijn leven gevuld is met puzzels die ik moet oplossen.
13. Het idee om abstract te denken vind ik aantrekkelijk.
14. Ik geniet echt van een taak waarbij men met nieuwe oplossingen voor problemen moet komen.
15. Ik heb liever een taak die intellectueel, moeilijk en belangrijk is, dan een taak die enigszins belangrijk is, maar waarbij je niet veel hoeft na te denken.
16. Als ik een taak heb voltooid die veel mentale inspanning heeft gevergd ben ik meer opgelucht dan voldaan.
17. Ik vind het voldoende wanneer iets blijkt te werken: hoe of waarom het precies werkt interesseert me niet.
18. Gewoonlijk maak ik zelfs uitgebreid afwegingen die niet persoonlijk op mij betrekking hebben.

Hierbij geldt:

1. Zeker niet van toepassing
2. Niet van toepassing
3. Neutraal
4. Wel van toepassing
5. Zeker wel van toepassing

Vragenlijst achteraf

Wat is voor u de belangrijkste reden voor het gebruik van een stemhulp?

1. Uitzoeken waar ik op moet gaan stemmen
2. Meer inzicht krijgen in de standpunten van partijen
3. Controleren of ik het echt eens ben met de partij waarop ik van plan ben te stemmen
4. Leuk om te doen of over te praten
5. Controleren of de stemhulp klopt

1. Op welke partij bent u van plan te gaan stemmen bij de Provinciale Staten-verkiezingen op 18 maart?
2. Waar zou u zichzelf plaatsen, links of rechts? (10 schaal)
3. Door het gebruik van een stemwijzer wordt mijn inzicht in de standpunten van politieke partijen vergroot.
4. Ik vind het leuk om over kwesties na te denken, zelfs als ze me niet persoonlijk raken.
5. Ik vind dat ik de politieke kwesties die momenteel in mijn provincie spelen goed begrijp.
6. De politieke partijen lijken allemaal zo op elkaar dat het niet uitmaakt wat ik stem.
7. Ik volg de verkiezingscampagne intensief.
8. Het gebruik van een stemwijzer motiveert mij om mij verder in de politiek te verdiepen.
9. Het gebruik van een **stemhulp**...

Nee/ja, namelijk...

1. Heeft mijn partijvoorkeur bepaald
2. Heeft me aan het twijfelen gebracht over mijn partijvoorkeur
3. Heeft mijn partijvoorkeur bevestigd
4. Heeft mijn partijvoorkeur niet beïnvloed

10. Heeft u nog op- en/of aanmerkingen over dit onderzoek?
11. Heeft u nog verdere suggesties?

Hierbij geldt voor vraag 4 tot en met 9:

1. Helemaal mee eens
2. Mee eens
3. Niet mee eens, niet mee oneens
4. Niet mee eens
5. Helemaal niet mee eens

----- Einde van de vragenlijst -----

Bedankt voor uw medewerking!

Bijlage B

De introductie tekst van de e-mail

Beste deelnemer,

Op 18 maart 2015 zullen de Provinciale Verkiezingen en de Waterschapsverkiezingen plaats vinden. Veel Nederlanders maken tijdens verkiezingen gebruik van stemhulpen, zoals KiesKompas en/of StemWijzer, om te bepalen welke partij de voorkeur heeft. Misschien maakt u hier zelf ook gebruik van. Het aantal gebruikers van online stemhulpen neemt elk jaar toe. In 2012 werden 6,2 miljoen gebruikers geteld. Het is daarom van belang dat het advies van stemhulpen een accurate weerspiegeling geeft van de politieke voorkeur van de gebruikers. Door mee te werken aan dit onderzoek draagt u bij aan het verbeteren van online stemhulpen.

Dit onderzoek wordt gedaan vanuit de Universiteit Utrecht en uw bijdrage is van groot belang. Onderaan deze mail vindt u de link naar de vragenlijst. Het invullen van de vragenlijst zal ongeveer 10 minuten van uw tijd in beslag nemen. Onder de deelnemers wordt een VVV cadeaubon ter waarde van €20,- verloot, als dank voor de deelname. U kunt kans maken op deze cadeaubon, als u uw e-mailadres invult onderaan de vragenlijst.

Bedankt voor uw deelname en succes!

[\(link weergegeven\)](#)

Bijlage C

Tabel 2: Gemiddelde en standaarddeviaties van de antwoorden op de stellingen per versie.

Stelling:	Issueframe:	G (SD):
1. In de provincie Utrecht moeten meer windmolens komen	1. Milieu	3.23 (1.52)
	2. Economie	2.70 (1,08)
	3. Windmolens	3.00 (1.15)
	4. Geen topic	3.35 (1.06)
2. De provincie moet extra geld uitgeven aan het verlichten van provinciale wegen	1. Milieu	3.22 (1.11)
	2. Mobiliteit	3.33 (1.02)
	3. Verlichten	2.86 (1.13)
	4. Geen topic	2.96 (1.16)
3. De provincie moet gemeenten toestaan huizen te bouwen op voormalige landbouwgrond	1. Milieu & landschap	3.00 (0.95)
	2. Economie	3.14 (1.20)
	3. Huizen op landbouwgrond	2.71 (0.85)
	4. Geen topic	3.19 (1.17)
4. Buiten de spits moet het openbaar vervoer voor 65-plussers gratis zijn	1. Sociaal welzijn	2.82 (1.30)
	2. Economie	2.82 (1.26)
	3. Gratis OV	3.14 (1.24)
	4. Geen topic	2.67 (1.20)
5. De provincie moet milieuregels strenger maken dan de landelijke richtlijnen	1. Milieu	2.76 (0.94)
	2. Economie	2.00 (0.77)
	3. Milieuregels	3.00 (1.27)
	4. Geen topic	2.93 (1.07)
6. De provincie moet meer geld steken in het onderhoud van oude kerken	1. Kunst & cultuur	2.90 (1.02)
	2. Financiën	2.68 (0.84)
	3. Oude kerken	2.86 (1.01)
	4. Geen topic	2.58 (0.99)
7. De provincie mag de opbrengst van de motorrijtuigenbelasting (opcenten) alleen besteden aan provinciale wegen.	1. Milieu & landschap	2.68 (0.99)
	2. Mobiliteit	3.35 (0.93)
	3. Motorrijtuigen-belasting	3.00 (0.98)
	4. Geen topic	2.92 (1.20)
8. De provincie moet gemeenten helpen met de opvang van asielzoekers	1. Sociaal welzijn	3.38 (0.80)
	2. Economie	3.36 (1.05)
	3. Asielzoekers	3.45 (1.10)
	4. Geen topic	3.48 (0.98)

9. In de Rijnenburgpolder ten zuiden van de stad Utrecht mogen woningen worden gebouwd	1. Milieu & landschap	2.89 (0.90)
	2. Economie	3.27 (1.16)
	3. Rijnenburgpolder	3.29 (0.61)
	4. Geen topic	2.81 (1.03)
10. Utrecht moet stoppen met de bouw van ecoducten (bruggen over wegen en spoorlijnen voor wilde dieren).	1. Milieu & landschap	2.32 (0.95)
	2. Financiën	2.19 (0.81)
	3. Ecoducten	2.09 (0.97)
	4. Geen topic	2.48 (1.05)
11. De provincie moet ervoor zorgen dat in kleine dorpen regelmatig een bus rijdt, ook als dat extra geld kost	1. Sociaal welzijn	3.82 (0.59)
	2. Financiën	3.67 (0.97)
	3. Bus kleine dorpen	3.81 (0.87)
	4. Geen topic	3.89 (0.83)
12. De provincie moet meer geld steken in biologische landbouw	1. Milieu & landschap	3.10 (0.94)
	2. Economie	3.55 (1.10)
	3. Biologische landbouw	3.27 (1.16)
	4. Geen topic	3.08 (1.02)
13. De provincie moet meer ruimte maken voor fietspaden, ook als dat betekent dat de provincie geen autowegen kan aanleggen	1. Milieu & landschap	3.27 (0.94)
	2. Mobiliteit	2.50 (0.74)
	3. Fietspaden	2.65 (0.67)
	4. Geen topic	3.14 (0.86)
14. De provincie moet meebetalen aan het openhouden van regionale ziekenhuizen	1. Zorg	3,62 (1.12)
	2. Economie	3.82 (0.80)
	3. Ziekenhuizen	3.85 (0.67)
	4. Geen topic	3.56 (1.04)
15. De provincie moet meebetalen aan het openhouden van bibliotheken in kleine dorpen, als de gemeente de bibliotheek wil sluiten	1. Kunst & cultuur	3.05 (1.05)
	2. Financiën	2.81 (1.10)
	3. Bibliotheken	3.15 (1.23)
	4. Geen topic	2.88 (1.28)
16. De provincie moet gezondheidszorg aan de gemeenten en het Rijk overlaten.	1. Zorg	2.95 (0.99)
	2. Economie	3.05 (0.97)
	3. Gezondheidszorg	2.84 (0.96)
	4. Geen topic	3.26 (1.14)
17. De provincie mag bezuinigen op cultuur	1. Kunst & cultuur	2.73 (1.12)
	2. Financiën	3.14 (1.23)
	3. Cultuur	2.86 (0.99)
	4. Geen topic	2.74 (1.16)

18. De provincie moet bestaande natuurgebieden zoveel mogelijk met elkaar verbinden, ook als dit ten koste gaat van landbouwgrond	1. Milieu & landschap	3.00 (1.05)
	2. Economie	3.10 (1.14)
	3. Verbinden natuurgebieden	3.05 (0.94)
	4. Geen topic	2.85 (0.95)
19. In plaats van het verhogen van de dijk, moet de provincie bij de Lekdijk en bij de Grebbedijk natuurgebieden aanleggen, om overstromingen te voorkomen.	1. Milieu & landschap	3.39 (0.78)
	2. Economie	3.28 (0.96)
	3. Dijken	3.24 (1.03)
	4. Geen topic	3.35 (1.15)
20. De provincie moet zich inzetten om grote sportevenementen naar Utrecht te halen	1. Kunst & cultuur	3.59 (0.14)
	2. Financiën	3.27 (0.24)
	3. Sport-evenementen	3.05 (0.16)
	4. Geen topic	2.89 (0.40)
21. De A27 bij Amelisweerd mag worden verbreed	1. Milieu & landschap	3.11 (1.23)
	2. Mobiliteit	3.47 (0.96)
	3. Amelisweerd	3.29 (1.13)
	4. Geen topic	2.62 (1.20)
22. De provincie Utrecht moet gemeenten dwingen verspreid over de provincie voldoende sociale huurwoningen te bouwen	1. Sociaal welzijn	3.40 (1.01)
	2. Economie	3.36 (0.79)
	3. Sociale huurwoningen	3.50 (1.15)
	4. Geen topic	3.78 (0.97)
23. Ondernemers in recreatiegebieden (bijvoorbeeld horeca) mogen uitbreiden, ook als dit ten koste gaat van de natuur	1. Kunst & cultuur	2.27 (1.03)
	2. Economie	2.77 (1.19)
	3. Ondernemers in recreatiegebieden	2.27 (1.16)
	4. Geen topic	2.39 (0.86)
24. De provincie moet bedrijven die investeren in duurzame energie financieel ondersteunen	1. Milieu	3.29 (0.96)
	2. Financiën	3.55 (1.06)
	3. Investeren duurzame energie	3.57 (0.81)
	4. Geen topic	3.59 (0.93)
25. In de provincie Utrecht mogen boeren hun bedrijf uitbreiden met megastallen.	1. Milieu & landschap	2.43 (1.12)
	2. Economie	2.89 (1.02)
	3. Megastallen	2.63 (1.01)
	4. Geen topic	2.26 (1.02)
26. De provinciale belastingen (opcenten) moeten in de komende periode worden verlaagd, ook als dat betekent dat de provincie moet bezuinigen	1. Sociaal welzijn	2.60 (0.94)
	2. Financiën	2.95 (0.97)
	3. Provinciale belastingen	2.76 (0.97)
	4. Geen topic	2.86 (0.89)

27. De provincie moet stoppen met subsidies voor oplaadpalen voor elektrische auto's	1. Milieu	2.73 (1.03)
	2. Economie	3.00 (1.18)
	3. Elektrische auto's	2.50 (1.10)
	4. Geen topic	2.54 (1.02)
28. De provincie mag meebetalen aan regionale radio en televisie	1. Kunst & cultuur	3.29 (0.90)
	2. Financiën	3.00 (0.98)
	3. Regionale radio en televisie	3.25 (1.07)
	4. Geen topic	2.92 (1.04)
29. De provincie moet stoppen met subsidies aan culturele festivals	1. Kunst & cultuur	2.38 (1.07)
	2. Economie	2.59 (0.96)
	3. Culturele festivals	2.64 (1.14)
	4. Geen topic	2.62 (1.20)
30. De provincie kan beter haar spaargeld uitgeven dan extra bezuinigen	1. Sociaal welzijn	3.15 (1.04)
	2. Financiën	3.19 (0.87)
	3. Provinciale uitgaven	3.37 (1.01)
	4. Geen topic	3.46 (0.78)

Noot: N = 94. Een hogere score staat voor een positievere attitude tegenover de stelling. De vier versies worden in de tabel als volgt weergegeven: 1. Links, 2. Rechts, 3. Neutraal en 4. Geen topic. De stellingen waarvoor een significant effect voor issueframing is gevonden zijn grijs gekleurd.